УДК 811.161.2'276.11:659.131«189/195»

ДРУКОВАНА РЕКЛАМА КІНЦЯ XIX — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX ст. В КОНТЕКСТІ ПОШУКУ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДЛЯ СЛОВНИКОВОГО ОПИСУ УКРАЇНСЬКОГО МІСЬКОГО КОЙНЕ ЦЬОГО ПЕРІОДУ

Закутня А.Ю.,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. М. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012
anna.prokopowa@gmail.com

У статті розглянуті обставини формування міського койне як важливої передумови розвитку літературної мови. У зв'язку з цим актуальним питанням соціолінгвістики проаналізовані тексти української реклами кінця XIX — першої половини XX ст., що можуть служити одним із писемних джерел для вірогідного відтворення українського міського лексикону цього періоду. Для лінгвістичного аналізу залучено понад 80 мовних одиниць (слів, номінативних словосполук, варіантів слова), уживаних для називання понад 30 предметів товарного обігу (одягу, взуття, інших предметів особистого використання, продуктів харчування тощо).

***Ключові слова**: рекламні тексти в українських газетах, альманахах, календарях кінця XIX — першої половини XX ст., українське міське койне, галицько-буковинське койне кінця XIX — початку XX ст., українська лексикографія.*

Закутня А.Ю.

Печатная реклама конца XIX — первой половины XX в. в контексте поиска источниковой базы для словарного описания украинского городского койне этого периода

В статье рассмотрены обстоятельства формирования городского койне как важной предпосылки развития литературного языка. В связи с этим актуальным вопросом социолингвистики проанализированы тексты украинской рекламы конца XIX — первой половины XX в., которые могут служить одним из письменных источников для возможного воссоздания украинского городского лексикона этого периода. Для лингвистического анализа привлечено более 80 языковых единиц (слов, номинативных словосочетаний, вариантов слова), употребляемых для называния более 30 предметов товарного оборота (одежды, обуви, других предметов личного пользования, продуктов питания и т. д.).

***Ключевые слова**: рекламные тексты в украинских газетах, альманахах, календарях конца XIX — первой половины XX в., украинское городское койне, галицко-буковинское койне конца XIX — начала XX в., украинская лексикография.*

A. Zakutnia

Printed advertising of the end of the 19th — the first half of the 20th centuries in the context of a search of a source basis for a detailed description of the Ukrainian urban koine of this period

The city as a peculiar form of social organization is interesting for the representatives of many trends of scientific research: economists, sociologists, culturologists, historians, linguists. The subject of our interest is the functioning of the Ukrainian language in the cities of Bukovyna and Galicia at the end of the 19th century — the first half of the 20th century, in the urban environment of the Ukrainian diaspora settlement.

Historical and socio-political conditions of the formation of the Ukrainian city koinй as one of the preconditions for the development of Ukrainian literature (particularly in the territory of Western Ukraine) — are still one of largely unexplored problems of Ukrainian linguistics — in both theoretical and practical aspects, which predetermines the relevance of the topic of our study. The aim of this article is the analysis of Ukrainian advertising texts at the end of the 19th century — the first half of the 20th century and identification of such lexical and syntagmatic units that can be classified as elements of the city koine.

To perform linguistic analysis we have involved over 80 language units (words, nominative word combinations, word variants) used for the nomination of over 30 items of commodity circulation

belonging to the following lexical-semantic groups: names of clothing, footwear and other details of the wardrobe; names of household items of urban dwellers (personal use items). For every word of the aforementioned lexical-semantic groups we have provided illustrating contexts, commentaries concerning the meaning, use, origin, their record in different kinds of dictionaries, sometimes giving information from Polish lexicography, Polish and German electronic corpora.
We have analyzed the names of urban life items, documented in the Ukrainian advertisement at the end of the 19th century — the first half of the 20th century, that certify that the majority of such names are borrowings adapted on the Ukrainian language background: from German, Polish, French, Italian, Spanish, etc. Mainly Polish and German played an intermediary role in the assimilation of these words. We believe that lexical units and nominative word combinations recorded in the advertising texts of the 19th century — the first half of the 20thcentury, may serve as a basis for the register of lexicographic works of a specialized type, for instance, the Dictionary of Ukrainian Advertisement; the Dictionary of Western Ukrainian Variants of Literary Language of the 19th century — the first half of the 20th century, etc.

Key words: *advertisement texts in Ukrainian newspapers, almanacs, calendars of the end of the 19th century — the first half of the 20th century, Ukrainian city koiné, Galician-Bukovynian koiné of the end of the 19th century — the first half of the 20th century, Ukrainian lexicography.*

Вступ. Місто як особлива форма організації соціуму цікавить представників багатьох напрямів наукових досліджень: економістів, соціологів, культурологів, істориків, мовознавців. У мовознавстві вже сформувалася окрема галузь — *урбанолінгвістика*, що вивчає взаємодію мови та соціуму в межах міста [10]. Вивчаючи мову сучасного міста, лінгвісти оперують термінами *«мова міста»*, *«міське койне»*, *«міський сленг»*, *«урбаномова»* та ін. [12, 3]. Предметом нашого зацікавлення є функціювання української мови в містах Буковини й Галичини кінця XIX — першої половини XX ст., у міських середовищах осідку української діаспори, тому ми використовуємо термін *«койне»*. Історичні та суспільно-політичні обставини формування українського міського койне як однієї з передумов розвитку літературної мови (зокрема, й на західноукраїнських землях) — це й досі одна з маловивчених проблем українського мовознавства, як у теоретичному аспекті, так і в практичному, чим і зумовлена **актуальність** теми нашого дослідження. **Метою** цієї статті є аналіз рекламних текстів кінця XIX — першої половини XX ст. та виявлення в них таких лексичних і синтагматичних одиниць, що їх можна кваліфікувати як елементи міського койне.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез тощо. Наукову проблему вивчення мови міста ще в 20-х рр. XX ст. порушив український та російський радянський мовознавець Б. Ларін. У статті «О лингвистическом изучении города» учений стверджував, що «саме через те, що дослідження *мови міста* досі ще системно не здійснювалося, такі хиткі і неґрунтовні в нас як історичні, так і стилістичні пояснення літературних мов» (переклад мій. — *А.З.*) [5, 175]. *Мовою міста* Б. Ларін уважав «міські говори», що охоплюють «усі різновиди розмовної мови міського колективу, літературну розмовну мову, міський фольклор, неканонізовані види писемної мови» [Там само].

Термін *койне* для характеристики мовлення українців уперше застосував Ю. Шевельов: «можна припустити, що на 1900 р. у місті [Львові] витворювалося галицьке чи галицько-буковинське койне» [17, 27]. На думку Ю. Шевельова, у кінці XIX — на початку XX ст. на галицьких, буковинських та закарпатських землях, що перебували на той час у межах Австро-Угорщини, відбувалося формування «українського койне, на якому сильно позначилися впливи місцевих говірок» [Там само, с. 32]. Формування й існування такого койне передувало творенню літературного зразка української мови.

Як зазначає у своїй монографії Л. Ткач, у цей час соціальна стратифікація української мови «включала не лише верстви селянську й духовну, а й хоч і нечисленний, проте професійно широкий спектр міських верств — ремісників, комерсантів, адвокатів, професорів гімназій та університетів, урядовців судових, фінансових, залізничних тощо» [14, 367]. Дослідивши лексичні, фразеологічні, фонетичні й граматичні риси галицько-буковинського койне кінця XIX — початку XX ст., Л. Ткач визначила, що воно «становило собою таке мовне утворення, в якому поєдналися традиції мовлення української освіченої верстви, що формувалися від кінця XVI ст., народнорозмовне мовлення в його різноманітних діалектних виявах, а також елементи новоутворюваних соціолектів української мови, що відображали професійне розгалуження соціалеми української мови» [14, 368].

В енциклопедичній статті про *койне* Л. Масенко зазначає, що в сучасному українському мовознавстві цей термін застосовують щодо характеристики процесів формування західноукраїнського варіанта української літературної мови наприкінці XIX — на початку XX ст., основою якого

стало галицько-буковинське койне [7, 269]. На те, що західноукраїнське міське койне було підґрунтям західноукраїнського варіанта літературної мови, вказують і упорядники «Лексикону львівського: поважно і на жарт»: «у 30-х роках XX століття цей варіант літературної мови функціонував як цілісна мовна структура, яка мала не тільки усний, а й писемний варіант. Вона була відкритою до запозичень із діалектів та із сусідніх мов і водночас слугувала основою для творення власної лексики» [15, 14]. Міське койне виступало не тільки міждіалектною формою побутового спілкування, а й обслуговувало вищі сфери комунікації — суди, міське управління, а також усну народну поезію, обряди [3, 44].

Українськомовні спільноти в містах, зокрема й середовище української інтелігенції, формувалися поступово. На думку Л. Масенко, на тій частині України, що належала Російській імперії ще з XVIII ст., «потужну течію української народної мови на підступах до міста було перекрито, внаслідок чого тут не встиг повноцінно розвинутися міський розмовний варіант української мови, так зване міське койне» [8, 24]. Дослідниця зауважує, що в радянський період заперечувалося самé існування західного варіанта української літературної мови. Лексику, джерелом походження якої було галицько-буковинське міське койне, кваліфікували як елементи діалектного мовлення. Така лексика була вилучена зі словників після 1920-х років, а міські форми побутування розмовного українського мовлення були вилучені з наукового дискурсу [9, с. 78–79].

У той час, коли на українській етномовній території в межах Російської імперії не існувало умов для творення міського варіанта мови, галицько-буковинське міське койне, що виникло у містах на західноукраїнських землях, набуло поширення також і в середовищі української діаспори. Адже на останню чверть XIX ст. припадає початок масової еміграції українців з Австро-Угорщини до США, Канади, Бразилії та Аргентини. У цих країнах українці утворили окремі соціальні групи, мовою спілкування яких також стало особливе койне. Критеріями істинності койне українських емігрантів була «практика південно-західного мовного регіону, що на той час вже частково усталилася і виконувала роль своєрідного літературного койне чи регіональної літературної мови. Це койне <…> було набагато доступнішим для сприйняття широкого загалу читачів з різних західноукраїнських (і не лише західноукраїнських) областей» [1, 56].

Методологія дослідження. Основою дослідження послужили українські рекламні тексти кін. XIX — першої пол. XX ст., дібрані методом суцільного відбору з періодичних видань цього періоду. Аналіз лексичних та синтагматичних одиниць, що їх гіпотетично розглядаємо як елементи українського койне кін. XIX — першої пол. XX ст., здійснено методами спостереження, контекстуального аналізу, описовим, зіставним. Лексика тематичної групи «Назви предметів побуту» проаналізована із залученням лексикографічних джерел української мови, інших мов. Для розкриття зв'язку слова та денотата застосовуємо соціологічний прийом, згідно з яким історія слів розглядається у зв'язку з позначуваними предметами та з увагою до культурного контексту доби.

Результати дослідження та обговорення. Феномен міського койне — як особлива соціолінгвальна форма усного існування мови — дедалі більше цікавить сучасних дослідників (соціолінгвістів, психолінгвістів, культурологів, істориків мови). Елементи сучасного міського койне, що перебувають у полі безпосереднього спостереження соціолінгвістів, можна фіксувати, реєструвати й аналізувати. Що ж до історичних аспектів формування українського міського койне, то їх досліджувати значно складніше, адже їх потрібно виокремити, реконструювати лише за писемними текстами, з певним ступенем вірогідності.

Гадаємо, що елементи міського койне кінця XIX — першої половини XX ст. можна відтворити завдяки дослідженню різного типу текстів цього періоду: *художніх* (діалоги, внутрішні монологи персонажів), оскільки художньому стилю властиве використання всіх мовних засобів, всього лексичного багатства мови; *епістолярних* — адже листування освічених людей, зокрема й листування видатних діячів культури, містить чимало інформації побутового характеру й поєднує в собі елементи і писемного, і розмовного мовлення. У можливості й продуктивності такого підходу переконує перша в українському мовознавстві праця, присвячена дослідженню епістолярної спадщини представників української інтелігентної верстви, — кандидатська дисертація І. Черкез «Українська мова в епістолярних текстах кінця XIX — початку XX ст.» [16].

Своєрідним джерелом відтворення міського койне можуть слугувати записи радіопередач, зокрема й популярної передачі «На веселій львівській хвилі», що виходила в ефір з 1933 по 1939 р. Авторами та ведучими цієї передачі були Генрик Фоґельфанґер на прізвисько Тонько та Казимір Вайда на прізвисько Щепцьо [6]. У своєму радіомовленні вони використовували елементи батярського жаргону. Аналізуючи мову Львова, Л. Підкуймуха визначила батярський жаргон як такий, «що виник із взаємодії мов багатонаціонального Львова» і що його «вживали не тільки батяри, а й більшість міщан» [11, 49]. Мова батярів набула широкої популярності: у 30-х роках XX ст. було «модно вживати слова з батярського жаргону, це виявляло так звану «львівськість», давало змогу ідентифікувати себе зі Львовом» [Там само].

З-поміж гіпотетичних джерел відтворення міського койне окремо варто виділити *тексти друкованої реклами.* На нашу думку, з-поміж усіх стилів і жанрів писемних текстів кінця XIX — першої половини XX ст. реклама, друкована в періодичних виданнях, була найближчою до міського койне, оскільки відображала щоденний побут тогочасних міст, містечок, приміських сіл. Особливістю реклами досліджуваного періоду була виразна орієнтація на мовну і культурну компетенцію адресатів рекламних текстів. З огляду на це можемо припускати, що в рекламних текстах зафіксовані узуальні мовні одиниці — лексика, фразеологічні звороти, синтаксичні конструкції — того часу й того середовища, у якому вони функціювали, створювалися і відтворювалися.

Рекламні повідомлення, за якими виявляємо лексичні, фразеологічні одиниці та інші елементи міського койне кінця XIX — першої половини XX ст., опубліковані в тогочасних *газетах*: «Буковина», «Добрі Ради», «Хлібороб», «Час» — виходили в Чернівцях (на Буковині); «Свобода», «Народна воля» — виходили в США; «Нова ера» — в Канаді; *календарях*: «Буковинський православний календар», «Товариш» — виходили в Чернівцях; «Дніпро», «Криниця», «Сільський господар», календар-альманах «Червоної калини» — у Львові; «Календар Українського Народного Союзу», «Календар «Оси», «Перший русько-американський календар», «Календар для американських русинів», «Календар «Провидіння» — у США; «Календар «Канадійського Фармера», «Календар Нового шляху», «Альманах-календар «Гомону України», «Календар канадійських українців «Провідник» — у Канаді; «Календар «Хлібороба» — у Бразилії (див. у списку джерел ілюстративного матеріалу).

Варто зазначити, що характерною мовною рисою діаспорної періодики був її зв'язок з традиціями подібних видань на материковій Україні, адже у переважній більшості українські емігранти того часу були вихідцями з Галичини, Буковини, Закарпаття, Волині, Поділля. Мова видань, що ними вони опікувалися, мала на собі відчутний вплив їхнього рідного мовлення та міського койне [4, с. 118].

За нашими спостереженнями, чимало слів, що називали предмети й явища, характерні для міського побуту кінця XIX — початку XX ст., вживалися в тогочасній рекламі й зафіксовані в багатьох лексикографічних працях, що відображають стан української мови як у давні періоди її функціювання, так і наприкінці XIX — на початку XX ст. (МСБ; ЛЛ; СУМ; ЕСУМ; СлУМ (XVI — перша половина XVII ст.); ССУМ; Сл. Тимч., Сл. Кузелі (див. у списку скорочень назв джерел).

Окремо варто зазначити про дві важливі для дослідження міського койне лексикографічні праці: одна з них — це перша частина тритомної монографії Л. Ткач «Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX — на початку XX ст. Частина перша: матеріали до словника» (Чернівці, 2000 р.), друга — «Лексикон львівський: поважно і на жарт», укладений Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремською та Г. Дидик-Меуш (Львів, 1-ше вид. 2009 р.). Беззаперечна цінність цих словників полягає в тому, що в них уперше в українському мовознавстві використано західноукраїнські джерела найширшого стилістичного діапазону.

Як зазначає Л. Ткач у передмові, мета підготовки й видання матеріалів до словника української літературної мови на Буковині кінця XIX — початку XX ст. полягала у тому, щоб «системно виявити об'єктивно-історичні типові особливості західного слововживання, які створювали варіантні відносини між західним та східним зразком тодішньої української писемної мови <…> і виявлялися в текстах різного стильового спрямування» [13, 12]. До реєстру словника включені «лексичні одиниці, обрані з різних мотивів й за різними ознаками на основі зіставлення із сучасними нормами української літературної мови, її лексичним та фразеологічним фондом» [13, 13]. Ядро словника становлять й дотепер відомі слова, які виявляють відмінність від сучасної літературної норми та узвичаєного слововживання, а також слова, не зафіксовані в сучасних лексикографічних джерелах української мови і переважно невідомі сучасному освіченому мовцеві (діалектизми, запозичення з польської, німецької, румунської мов, новотвори) [13, 14]. Текстовими джерелами послужили публікації, вміщені в тогочасній авторитетній газеті «Буковина», що були типовими зразками інформаційного, публіцистичного, наукового стилів, підстилю реклами тощо; також шкільні підручники і посібники, листи, художні твори [13, 13].

Метою видання «Лексикону львівського: поважно і на жарт» є фіксація особливостей мовлення Львова XX століття. У передмові Н. Хобзей вказує, що концепція словника полягає в передачі широкого спектра ознак «від мовлення арготичного, сленгового до такого, яке б репрезентувало характерні особливості лексичного багатства львів'ян-українців упродовж двадцятого століття» [15, 7]. До реєстру словника «ввійшли насамперед ті слова, які літературній мові не відомі; залучено і ті, які відмінні характерним «львівським» наголошуванням <…> Оскільки різні покоління чи різні соціальні верстви вимовляли деякі слова по-різному, подано фонетичні варіанти» [15, 39]. «Лексикон львівський» є не тільки тлумачним словником, а частково і синонімічним, оскільки до багатьох слів подано низку відповідників. Крім того, у словнику подано словосполучення, фразеологізми та паремії (всього зафіксовано понад 12 000 одиниць) [15, 40–41]. Текстовими джерелами «стали насамперед власні спостереження авторок за словниковим фондом мовців

Львова, художня та мемуарна література авторів-львів'ян» [15, 5]. У словнику також уміщені реклами з довоєнних львівських видань, вірші Бабая (І. Нижанківського) та кулінарні рецепти. І хоч, як сказано в передмові, «Лексикон львівський: поважно і на жарт» є радше популярним виданням, його потрібно розглядати і як важливе джерело для вивчення мови міста.

Беручи до уваги згадані вище лексикографічні праці, свої спостереження щодо відтворюваних за рекламними текстами елементів українського міського койне подаємо на прикладах іменників, що входять до тематичної групи лексики на позначення предметів міського побуту і зафіксовані в українських рекламних текстах кінця XIX — першої половини XX ст. У статті окремо розглянуті слова, що входять до таких лексико-семантичних груп: ***1. Назви одягу, взуття та інших деталей гардеробу; 2. Назви предметів побуту міських мешканців (предметів особистого вжитку).***

До кожного слова названих лексико-семантичних груп подаємо ілюстративні контексти (зберігаючи друкопис цитованого джерела), коментарі щодо значення, вживання, походження, фіксації у словниках різного типу. Основними лексикографічними джерелами для нашого дослідження послужили вищеназвані словники української мови. В окремих випадках для пояснення слів залучаємо «Словник чужомовних слів» (Харків, 1932), а також інформацію з польської лексикографії, з електронних корпусів польської та німецької мов. Адже характерною ознакою мовного середовища українських міст у кінці XIX — в першій половині XX ст. були активні міжмовні контакти (українсько-польські, українсько-німецькі, українсько-румунські та ін.) — і на розмовно-побутовому рівні, і в організації культурного життя, у виданні газет, альманахів, календарів тощо. Список аналізованих лексичних одиниць, що їх можна кваліфікувати як елементи українського міського койне, та їх відображення в основних працях з української лексикографії XX ст., унаочнено у *Таблиці-додатку.*

1. Назви одягу, взуття та інших деталей гардеробу

КОНФЕКЦІЯ (пор.: польськ. *konfekcja* «готовий одяг»; нім. *die Konfektion* «1) пошиття одягу, 2) готовий одяг»; *das Konfektiongeschaft* «магазин готового одягу»): *Кождого сезону новости для* ***конфекції*** *пань, панночок і панів. Загортки, ульстри і шляфроки* (Б., 1903). Сл. Кузелі фіксує слово ***конфекція*** у значенні «*лат.* виріб на продаж, готова одіж, особливо жіноча, склад одіня» (Сл. Кузелі, с. 170). У СУМ зафіксована лексема ***конфекціон*** «крамниця або відділ готового жіночого одягу та білизни, а також майстерня, у якій шиють ці речі для продажу» (СУМ, IV, с. 274). Словники, що відображають західноукраїнське мовлення, фіксують у значенні «готовий одяг» словотвірні варіанти ***конфекция*** (МСБ, с. 182) та ***конфекція*** (ЛЛ, с. 302).

1. 1. Назви частин одягу та аксесуарів

ЗАРУКАВКА (пор.: польськ. *zarękawek* «нарукавка», *zarękawek futrzany* «муфта»): *Правдиві перскі* ***зарукавки*** *найліпшого гатунку. Правдиві перскі шапки для мужчин»* (Б., 1900); *Задля надходячого карнавалу сильно знаженї ціни товарів футряних. Футра Colliers, Skinigs, соболеві, з куни і ріжнородні модні вироби; до того* ***зарукавки*** *(муфи)* і *шапки* (Б., 1904). У МСБ зафіксована форма ***зарукавка*** у значенні «муфта» (МСБ, с. 138). В ЕСУМ подано варіанти ***зарукавниця*** і ***зарукавок*** у значенні «манжета» (ЕСУМ, 5, с. 136). СУМ маркує форму ***зарукавок*** «манжета» як *заст.* (СУМ, III, с. 297).

КАМАШІ, *мн.* (пор.: польськ. *kamasze*, нім. *Gamasche*, «верхня тепла панчоха»): *Зимові річи, гачковані: правдивий спідний убір єґерский, всі сорти — вовняні кафтаники, сподні, паньчохи до огріваня черева, колін і т. п.,* ***камаші*** (Б., 1900); *Огрівачі черева, колін, пульсів і грудий, вовняні камізельки для пань і панів, паньчохи,* ***камаші*** *і чепці* (Б., 1907). За ЕСУМ ***гамаша***, або ***камаша*** — «верхня тепла панчоха», у формі *мн.* ***гамаші*** — «чобітки з куцими халявками; незграбні чоботи; калоші», запозичене з німецької або французької мови (фр. *gamache*) (ЕСУМ, 1, с. 464). СУМ фіксує це слово у формі *мн.* ***гамаші*** «теплі панчохи без підошов, що одягаються поверх взуття» (СУМ, II, с. 24). У такому самому значенні слово ***камаші*** (також у фонетичних варіантах ***гамаші***, ***ґамаші***) подане в «Лексиконі львівському» (ЛЛ, с. 269).

КОВНІР (польськ. *kolnierz* «комір»): *Товари з футрів:* ***ковніри*** *дамскі найновійшого сорта з ріжного ґатунку футрів* (Б., 1900); *Akler Furs. Wholesale Furriers. Вирібники футер на замовлення,* ***ковнірів****, футряних обшивок і т. ін.* (НШ, 1945). СУМ маркує форму ***ковнір*** як *розм., рідко* «те саме, що **комір**», подає також зменш.-пестливі форми ***ковнірець***, ***ковнірчик*** (СУМ, IV, с. 205). У МСБ зафіксований демінутив ***ковнярик*** «комірчик, комірець» (МСБ, с. 175).

1. 2. Назви верхнього одягу

МАНТИЛЬКА (пор.: польськ. *mantyla* «мантилья»; нім. *der Mantel* «пальто, плащ»): *В кождім сезонї найновійші плащі жіночі, для дівчат і дітий (зі сукна, плюшу, Кримских бар. і ватовані), жакети,* ***мантильки***, ***ротунди*** (Б., 1900). Запозичене з іспанської мови слово ***мантилья*** (зменш.-пестливе ***мантилька***) — «покривало на голову та плечі (в Іспанії); коротка жіноча накидка без рукавів, мантилька» (ЕСУМ, 3, с. 386) — у СУМ зафіксоване з маркером *заст.* «коротка жіноча накидка без рукавів» (СУМ, IV, с. 624). МСБ фіксує

слово ***мантилька*** у значенні «плащ, легке пальто» (МСБ, с. 198). У Сл. Кузелі: ***мантиля*** «*есп.* жіноча накидка» (Сл. Кузелі, с. 194).

РОТУНДА (польськ. *rotunda* (*rotunda*) «жіноча накидка без рукавів»). Слово ***ротунда*** зафіксоване у Сл. Кузелі в значенні «*нім.* 2) рід жіночої накидки» (Сл. Кузелі, с. 268). ЕСУМ подає запозичене з польської ***ротонда*** у значенні «довга жіноча накидка» (ЕСУМ, 5, с. 128). Така сама форма зафіксована у СУМ з маркером *заст.* «верхній жіночий теплий одяг без рукавів у вигляді довгої накидки» (СУМ, VIII, с. 889).

УЛЬСТЕР (нім. *der Ulster* «чоловічий верхній одяг з широкою спинкою»): *Кождого сезону новости для конфекції пань, панночок і панів. Загортки,* ***ульстри*** *і шляфроки* (Б, 1903). У Сл. Кузелі лексема ***ульстер*** зафіксована у значенні «*нім.* рід плаща» (Сл. Кузелі, с. 305). У МСБ слово подане у значенні «чоловіче демісезонне пальто» (МСБ, с. 370).

ФУТРО (пор.: польськ. *futro* «1) хутро, 2) шуба»; нім. *Futter* «підкладка, підшивка»): ***Футра*** *нові замовляйте, старі направляйте, сирі шкіри продавайте лиш в українській фірмі Петра Карпяка* (Д., 1923); *Український форієр Василь Юзьків. William Jaskaw. Робить на замовлення нові* ***футра*** *зі шкір найліпшої якости, також жакети і скафи. Перерабляє і направляє уживані* (Провидіння, 1944). У СУМ лексема ***футро*** подана з маркером *діал.* «1) хутро, 2) шуба» (СУМ, X, с. 657). В ЕСУМ поруч із ***хутро*** «вичинена шкура цінного (хутрового) звіра; шуба» зафіксовано також і фонетичний варіант [***футро***] «тс.» (ЕСУМ, 6, с. 225). В українській мові давній германізм *Futter* зазнав семантичної та словотвірної деривації й виявляє послідовне діалектне розрізнення фонетично адаптованих форм: у південно-західному наріччі *футр-*, а в південно-східному *хутр-* [4, с. 122]. Слово ***футро*** зафіксоване в МСБ у значенні «хутро» (МСБ, с. 388), у ЛЛ в значеннях «1. хутро. 2. шуба» (ЛЛ, с. 388).

1. 3. Назви головних уборів

КЛЯК «головний убір, капелюх»: *Шапки найновійшого рода, циліндри,* ***кляки*** (Б., 1899). Лексема подана у Сл. Кузелі як «*фр.* складаний капелюх» (Сл. Кузелі, с. 157). МСБ фіксує слово ***кляк*** у значенні «головний убір» (МСБ, с. 174).

ЦИЛІНДР (пор.: нім. *Zylinder* «циліндр»): *Для Панів. Кляки,* ***циліндри****, капелюхи, краватки, рукавички, сорочки сальонові* (Б., 1904). За ЕСУМ ***циліндр*** — це «геометричне тіло; деталь, що має форму такого тіла; вид капелюха» (ЕСУМ, 6, с. 248). Слово ***циліндер*** подане у Сл. Кузелі в значенні «*лат.* високий капелюх» (Сл. Кузелі, с. 322). СУМ фіксує окреме значення для виду капелюха: ***циліндр*** «3. високий твердий чоловічий капелюх з невеликими твердими полями, що має форму такого тіла» (СУМ, XI, с. 214).

1. 4. Назви взуття

ЛЯКЕРКИ, *мн.* (пор.: польськ. *lakierki* «лаковане взуття»): *Півчеревики, ціжемки білі Glace, чорні* ***лякерки*** *Chevreaux* (Б., 1904). Слово ***лякерки*** зафіксоване в МСБ у значенні «лаковані черевики, туфлі» (МСБ, с. 197). ЛЛ фіксує форми ***лякери*** та ***лякєрки*** у значенні «півчеревики з лакованої шкіри; лаковане взуття» (ЛЛ, с. 340).

ЦІЖЕМКИ, *мн.* (пор.: польськ. *cizmy* «*заст.* напівчобітки, туфельки»; уг. *csizma* «чобіт»). *Найлїпшої сорти черевики Lawn-tennis для туристів в найбільшім виборі. Найлїпші американські* ***ціжемки*** (Б., 1904). Слово ***ціжемки*** подано у МСБ у значенні «напівчобітки» (МСБ, с. 393). Унгаризм [***чижми***] «угорські чоботи чорні або червоні; черевики, взуття» (похідні від нього [***чижмар***] «швець», [***чижемки***] «черевики, які зашнуровуються по боках») запозичене з турецької мови (*турец.* cizme «чобіт») через угорське посередництво й поширене в українській мові з XVI ст. (ЕСУМ, 6, с. 317). Вже у «Лексиконі…» П. Беринди зафіксоване похідне від ***чижми***, *мн.* слово ***чижмарь*** «швець»: «сапогошвецъ: ***чижмаръ***, швецъ» (ЛБ, с. 111). У Сл. Кузелі зафіксовано ***чижмак***, ***чижми*** «*тур.* звичайний черевик» (Сл. Кузелі, с. 324). ЕСУМ фіксує також фонетично видозмінене запозичення з польської мови [***ціжби***] «чоботи» (ЕСУМ, 6, с. 256).

1. 5. Назви домашнього чи іншого спеціального взуття та одягу

ПАНТОФЛІ, *мн.* (пор.: фр. *pantoufle*, польськ. *pantofel*, нім. *Pantoffel* «пантофля»): *Домові мешти і* ***пантофлі*** *до лявн-тенісу, методи Кнайпа, Лямана і т. д.* (Б., 1899). ЕСУМ та СУМ фіксують значення слова ***пантофля*** (мн. ***пантофлі***) «м'яка кімнатна туфля, звичайно без закаблуків» (ЕСУМ, 4, с. 279; СУМ, VI, с. 51). У ЛЛ до слова ***пантофля***, окрім значення «1) домашнє взуття», подано ще: «2) старе розходжене взуття» (ЛЛ, с. 414).

ШЛАФРОК (пор.: польськ. *szlafrok*, нім. *der Schlafrock* «домашній халат»): *Загортки,* ***шлафроки****, футра міскі і до подорожи* (Б., 1899). Запозичене з німецької мови слово ***шлафрок*** «халат» (ЕСУМ, 6, с. 437) СУМ фіксує з маркером *заст.* «домашній халат» (СУМ, XI, с. 488). Сл. Кузелі подає ***шляфрок*** у значенні «*нім.* ранній одяг» (Сл. Кузелі, с. 328). У ЛЛ зафіксовано фонетичний варіант ***шляфрок*** «жіночий хатній халат» (ЛЛ, с. 632). Обидва варіанти подано в МСБ: ***шлафрок***, ***шляфрок*** «домашній халат» (МСБ, с. 400).

1. 6. Назви старовинних тканин

Формування міського койне відбувалося синхронно з утвердженням на території України економічної ролі міст як самоврядних одиниць, організованих за нормами магдебурзького права (від

середини XIV ст. — до другої половини XVII ст.; окремі норми магдебурзького права діяли на Правобережжі до останньої чверті XIX ст.). Історію окремих слів, номінативних словосполучень можна простежити від ранньомодерної доби до початку XX ст.: напр., ще й на початку і в першій половині XX ст. у своєму прямому номінативному значенні вживалися назви старовинних тканин, що характеризували побут вищих соціальних верств суспільства (української шляхти, козацької старшини, міської верхівки, церковних ієрархів), адже саме вбрання, виготовлене переважно з коштовних увізних матеріалів, було одним із виразних маркерів соціального статусу вищих верств.

АДАМАШКА, АДАМАШОК (польськ. *adamaszek* «шовкова тканина з жакардовим візерунком»): *Закупивши великі маси наймодніших матерій, як: шовку, **адамашку**, плюшу, сатину, ріжного полотна, заявляю рішучо, що ніхто не зможе так дешево продавати, як я, і ніхто не витримає зі мною конкуренції. Йосиф М. Горовіц. Магазин товарів блаватних* (Б., 1901); *Чисто льняні звістні з доброти, ручно ткані полотна Корчиньскі від найгрубших до найтоньших **веб** і білє столове о взорі кістковім і **адамашковім*** (Б., 1904). Слово зафіксоване у «Словнику староукраїнської мови»: ***адамашъка*** (*стп.* adamaszek, *латин.* adamascus) «адамашка» (ССУМ, І, с. 65). У Сл. Тимч. ***адамашка*** «груба взориста шовкова тканина» датується XV ст., прикм. ***адамашковий*** — XVII ст. (Сл. Тимч., І, с. 8). Слово ***адамашок*** подане в Сл. Кузелі: «*іт.* шовкова, льняна або вовняна матерія з витканими взірцями в цвіти» (Сл. Кузелі, с. 6). СУМ фіксує граматичні форми ***адамашка***, ***адамашок*** з маркером *заст.* «ґатунок шовкової тканини», а також прикм. ***адамашковий*** «зроблений, пошитий з адамашки» (СУМ, І, с. 19).

У поданому вище контексті на позначення тканини вжите слово ***веба*** — «*нім.* найтонше льняне полотно» (Сл. Кузелі, с. 57). Інші словники української мови цього слова не подають, з чого припускаємо, що воно було характерне саме для західноукраїнського узусу, вживалося під впливом польської мови. Значення слова можна з'ясувати за «Словником польської мови» (1900–1927) Я. Карловича та А. Кринського: ***weba*** "wyższy gatunek płótna lnianego" [SJP, 7, с. 497], а також за словником В. Дорошевського ("Siownik jkzyka polskiego" pod red. W. Doroszewskiego): "bardzo cienkie płótno lniane, używane zwykle na bieliznę pościelową" [https://sjp.pwn.pl/doroszewski/weba;5514564.html].

БЛАВАТ (пор.: польськ. *bławatny*, «*заст.* 1) шовковий, 2) мануфактурний, 3) волошковий, синій»; *sklep bławatny* «мануфактурна крамниця»; *bławat* «1) *заст.* блакитний, синій шовк, 2) те саме, що *bławatek*»; п. *bławatek*, *bławat* «волошка»; укр. діал *блават* «тс» (МСБ, с. 33; у творі О. Кобилянської «Земля»): ***Магазин блаватних товарів**. Матеріяли мужеські, дамські і для селян. Великий вибір. Ціни низькі. По причині великої дорожнечі прібок матеріялів не висилається* (Д., 1923); ***Відділ блаватних товарів** забезпечить Вас у тепле, гарне й вигідне одіння на зиму й літо. Замовлення шліть телефоном ч. 2779* (НШ, 1936). Слово ***блават*** — давній германізм у слов'янських мовах — зафіксоване у «Словнику української мови XVI — першої половини XVII ст.»: ***блаватъ*** (стп. *bławat*, стч. *blavat*, свн. *blawe*) «1) блакитна шовкова тканина; 2) одяг з такої тканини», ***блаватный***, ***блаватъный*** «виготовлений з блавату» (СлУМ XVI — п. п. XVII ст., вип. 2, с. 92), а також у Сл. Тимч.: ***блават*** (польськ. *bławat*, з ст. ч. *blavaty*, з нім. *blau*) «шовкова тканина (блакитна)», ***блаватный*** «з блавату, шовковий, єдвабний», зафіксовані в пам'ятках XVII ст. (Сл. Тимч., І, с. 94). У СУМ слово ***блават*** позначене маркером *заст.* «шовкова тканина блакитного кольору; взагалі шовк; одяг з такої тканини» (СУМ, І, с. 191).

У МСБ, окрім прикметника ***блаватний*** «шовковий», подані словосполучення ***блаватні товари*** «тканини, мануфактурні товари» (МСБ, с. 33). У глосаріях до окремих томів «Зібрання творів у п'ятдесяти томах» І. Франка (К.: Наук. думка, 1976–1986) подано: ***блаватні товари*** «мануфактура» (Фр., т. 22, с. 512); ***блаватний купець*** «торгівець шовками» (Фр. т. 3, с. 437). У «Словнику української мови» словосполука ***блаватні товари*** не виділена для окремого тлумачення, проте саме такий зворот ужитий в ілюстративному контексті з творів І. Франка до слова **блаватний** (СУМ, І, с. 191). Словосполуки *блаватні товари*, *магазин блаватних товарів* були типовими для міського койне Галичини і Буковини, а також для мовлення української діаспори в США і Канаді. Магазини такого типу й під такими назвами існували впродовж тривалого періоду, включно із періодом міжвоєнного двадцятиліття у XX ст. Про це, зокрема, довідуємося з мемуарної літератури: в історично-мемуарному збірнику «Бережанська земля» згадано про містечко Козова: так, брати Сліпі відкрили в містечку крамницю *блаватних товарів*, яка стала однією з найбільших такого типу [2, с. 598]. У збірнику «Шляхами Золотого Поділля» наводиться історичний факт, що в 1566 р. тернопільські купці дістали від короля Сигізмунда II Августа привілей утримувати гуртові *магазини блаватних товарів* [18, с. 26]. Отже, уживання слів *блават*, *блаватний* у західноукраїнському міському койне мало тривалу традицію.

БРОКАТ (пор.: польськ. *brokat*; нім. *Brokát* «парча»): *Найліпші дзвони, чаші, павуки і інші церковні речі, церковні **брокати**, полотна, гаптй, полотна до вишивання й нитки Д.М.Ц., фелони, стихарі, суконки, хоругви, фани, образи, образці, євангелія та інші церковні книги,*

світло й кадило <…> поручає дім торг.-пром. «Достава»… (Криниця, 1939). У Сл. Тимч. відповідні слова датуються XVII ст.: варіант ***буркателя*** (сер. латин. *brocat(um)*, фр. *brocher*) «рід важкої матерії, шовком перетиканої», ***буркателіовый*** «прикм. від *буркателя*» (Сл. Тимч., 1, с. 156). Сл. Кузелі фіксує лексему ***брокат*** у значенні «*фр.* тяжка шовкова матерія з гафтованими взірцями, особливо цвітами» (Сл. Кузелі, с. 49). В ЕСУМ слово ***брокат***, запозичене з італійської (італ. *broccato*), подане у значенні «французька парча» (ЕСУМ, 1, с. 262). У СУМ, МСБ та ЛЛ слово *брокат* не зафіксоване.

2. Назви предметів побуту міських мешканців

У цій лексичній групі переважають назви на позначення предметів, що їх могли придбати та використовувати представники заможних верств.

ВАХЛЯР (пор.: польськ. *wachliar* «віяло»): *Великий вибір бальових* ***вахлярів*** (Б., 1898); *Для дам наймоднійші черевики балеві, загортки, ґази і* ***вахлярі****. Хусточки батистові, шовкові, паньчохи шовкові, так звані «Fler» гладкі і «ajaer», ірхові «Maraboutf»* (Б., 1909). Сл. Тимч. подає ***вахляръ*** (польськ. *wachlar*, нім. *Ficher*) «знаряддя дамське, щоб прохолоджуватись, повіваючи ним, вітряник» за пам'ятками XVII ст.; в «Лексиконі…» П. Беринди зафіксовано: «**ріпіда**: ***вахляр***, махало, оґанка Бер. Лекс. 306» (Сл. Тимч., І, с. 191). Запозичене з німецької мови (нвн. *Fächer*) через посередництво польської (ЕСУМ, 1, с. 340), слово ***вахляр*** у СУМ зафіксоване з маркером *діал.* «віяло» (СУМ, І, с. 298); у такому ж значенні подане в МСБ та ЛЛ (МСБ, с. 41; ЛЛ, с. 104).

ЕТУЯ, ЕТЮЯ (пор.: польськ. *etui* «футляр, коробочка»; нім. *das Etui* «футляр, портсигар»): *Подорожні прибори, склад найгарнійших* ***куфрів*** *ручних і валізок,* ***ташки*** *з урядженєм або без уряджења, пуделка на мужескі і дамскі капелюхи,* ***етюї*** *на парасолі, коші на їду, торбинки* (Б., 1901). У польській мові слово ***etui*** — французького походження, воно не відмінюється і маркується як книжне: ***etui***, *franc. "książk.* futerał lub kasetka, w której przechowuje się drobne lub delikatne przedmioty (*etui na okulary / komórkę / klucze; schować coś do etui; skórzane / gumowe etui*)" [https://pl.wiktionary.org/wiki/etui]. В рекламних текстах газети «Буковина» це слово — графічно, фонетично й граматично адаптоване до української мови — ***етуї***, ***етюї***, уживається в різних відмінкових конструкціях (МСБ, с. 114), проте ще не маємо достатньої кількості контекстів, що засвідчили б наявність у формах цього слова відмінкових флексій української мови.

КУФЕР (пор.: польськ. *kufer*, нім. *der Koffer* «скриня, валіза»): *Руська Народна Торговля в Саскатуні! Сим подаємо до відома фармерів Українців, що ми маємо найкращий і обширний штор обуви ріжного рода. Великий вибір валізок, сут, кейсів і* ***куфрів****…* (К., 1918). Слово ***куфер*** «чемодан, скриня», через польське посередництво запозичене з німецької (ЕСУМ, 3, с. 164), зафіксоване у МСБ в значенні «валіза» (МСБ, с. 187) та в ЛЛ у значенні «скриня (для речей)» (ЛЛ, с. 321). Сл. Кузелі подає ***куфер*** у значенні «*нім.* скриня (на річи)» (Сл. Кузелі, с. 178).

ТАШКА (пор.: нім. *die Tasche* «1) кишеня, 2) портфель, сумка»): *Артикули бронзові, альбоми,* ***ташки*** *дамскі, рукавички, підставки на листи <…> Склад товарів Б. Бальтінестра молодшого* (Б., 1907). Німецьке слово ***ташка*** в ЕСУМ зафіксоване у значенні «шкіряна сумка» (ЕСУМ, 5, с. 530). У СУМ це слово подане з маркерами *військ.*, *заст.* «шкіряна сумка, яку носили на ремені через плече» (СУМ, Х, с. 45). МСБ подає два значення: ***ташка*** «1) шкіряна дорожня сумка, портфель; 2) дамська сумочка» (МСБ, с. 353).

ЗИҐАРОК (пор.: польськ. *zegarek* «годинник»): *Великий склад* ***зиґарків*** *швайцарских кишенкових,* ***зиґарків*** *бронзових, віденьских стінних пендльових, колєєвих і француских будинників* (Б., 1899). У лексикографічних працях слово зафіксоване в різних фонетичних та морфологічних варіантах: ***зиґарок*** (МСБ, с. 153), ***дзиґар***, ***дзиґарок*** (***зеґарок***, ***зиґарок***) (ЛЛ, с. 189). Не подане це слово у СУМ, хоча його фіксує *Словник Грінченка*: ***дзиґарок***, ***дзиґар*** «годинник» (Сл. Гр., 1, с. 379).

КОВЕРТА (пор.: польськ. *koperta* «конверт»): *Наша Друкарня виконує всякі Друки <…> для брацтв, церковних парохій, товариств, читалень і всяких орґанізацій виконуємо солїдно всякі потрібні річи: членські книжочки, статути, листи,* ***коверти*** *і виробляємо печатки* (КУ, 1921); *Друкарня «Веселка» Львів, Косцюшка 5. Торговельні друки:* ***коверти****, листи, меморандуми, карти адресові, товарові опакованя в красках! Ціни низькі!* (Д, 1934). СУМ фіксує слово ***коверта*** з маркером *заст.* «конверт» (СУМ, IV, с. 204). Ця ж лексема та значення зафіксовані в МСБ: ***коверта*** «конверт» (МСБ, с. 174). У ЛЛ подано кілька фонетичних варіантів: ***коперта*** (***коверта***, ***куперта***) «конверт» (ЛЛ, с. 303).

НЕСЕСЕР, НЕЦЕЗАРІЯ (пор.: польськ. *neseser* «шкатулка, футляр, сумочка з предметами туалету»): ***Несесери*** *з накритєм до стола, пуделка на Капелюхи мужескі і дамскі, піхви на парасолі, ремінці до клунків плєди і плахти на плєди і шуби»* (Б., 1899); *Склад товарів Б. Бальтінестра молодого, Чернівці, улиця Головна-Енценберґа ч. 3. <…> Валїзи, куфри до подорожи, торби ручні з замочками або без них,* ***нецезарія****, міхи, плєди, порохівники, ремені, парасолї, етуї, мішки на білє, коші на начинє, найновійші* ***портмонетки*** *для пань і панів, коци до подорожи і повозів і т. и.* (Б., 1904). ЕСУМ подає ***несесер*** як запозичене з французької мови у значенні «скринька, футляр з речами для туалету, шиття та ін.» (ЕСУМ, 4, с. 76). Слово ***нецесер*** зафіксоване в Сл. Кузелі

у значенні «*фр.* скриночка або коробка з жіночими приборами» (Сл. Кузелі, с. 212). МСБ фіксує різні варіанти цього слова: ***несесер*** «скринька з необхідними для подорожі предметами туалету, іншими предметами для певного роду занять» (МСБ, с. 223), ***нецезарія***, ***нецесарія*** «те саме, що **несесер**» (МСБ, с. 224).

ПОРТМОНЕТКА (пор.: польськ. *portmonetka* «гаманець»). Слово ***портмонетка*** подано в Сл. Кузелі як «*фр.* торбинка на гроші, мошонка, калитка, пулярес» (Сл. Кузелі, с. 243). ЕСУМ фіксує ***портмоне*** у значенні «гаманець для грошей», а також як *заст.* ***портмонет***, ***портмонетка*** (ЕСУМ, 4, с. 530). У СУМ слово ***портмонетка*** також зафіксоване з маркером *заст.*, *розм.* «те саме, що **портмоне**» (СУМ, VII, с. 290). ЛЛ подає слово ***портмонетка*** як синонім до ***гаверник*** «гаманець» (ЛЛ, с. 142).

ПУЛЯРЕС (пор.: польськ. *pulares* «гаманець»): *Річи зі скіри: торби для дам і мужчин до подорожи, касети,* ***пуделка*** *на листи, дамскі* ***пуляреси*** *кешонкові і ручні з найліпшої шкіри* (Б., 1900); *Столове срібло марки Rodgers & Community. Дамські* ***пуляреси****. Церковні річи. Спеціялісти в направі годинників. J.E. Blais. Ваш приятельский ювілер* (НШ, 1946). Запозичене з польської мови ***пулярес*** «гаманець» (ЕСУМ, 4, с. 633), у СУМ зафіксоване з маркером *діал.* «гаманець» (СУМ, VIII, с. 387). У Сл. Кузелі зафіксовано ***пулярес***, *латин. скор. з* ***пуґілярес*** «мошонка, карман, калитка» (Сл. Кузелі, с. 254). Назва також могла мати фонетичні варіанти: ***полярес*** (***пулярес***) «гаманець» (МСБ, с. 303; ЛЛ, с. 454).

ПУДЕЛКО (пор.: польськ. *pudło*, *pudelko* «коробка»). У Сл. Тимч. слово ***пуделко*** (польськ. *pudełko*), зафіксоване у значенні «ящичек, коробочка», датується XVII ст. (Сл. Тимч., 2, с. 246), а лексема ***пудло*** подана в ілюстративному контексті XVIII ст. до слова **бархатный**: *Келѣхъ... в* ***пудлѣ*** *бархатном замикающійся* (Сл. Тимч, 1, с. 60). Запозичене з польської мови ***пуделко*** «коробка, шкатулка» / ***пудло*** «коробка, ящик» (ЕСУМ, 4, с. 627), у СУМ зафіксоване з маркером *діал.* «коробка або футляр» (СУМ, VIII, с. 385). У Сл. Кузелі: ***пуделко***, ***пудло*** «*нім.* через пол. коробка, кошелець, кошик, скринка» (Сл. Кузелі, с. 253). Слово зафіксоване в МСБ та ЛЛ: ***пуделко*** «коробка, футляр» (МСБ, с. 303), ***пуделко*** «1) коробка; 2) шкатулка; 3) сейф» (ЛЛ, с. 478).

ПУШКА (пор.: польськ. *puszka* «бляшана банка»): *Ви є невдоволені як мухи зачнуть вам докучати. Памятайте <...> ужитє правдивого Фєллєрівского порошку на овади з маркою «Elsa». 5 величезних* ***пушок*** *до кождої місцевости 5 кор. Франко* (БПК, 1909); *Chamberlain's Cold-Breakers. Чемберлейна Запобігач Перестуди. Хвиля до якнайскоршого запобіженя перестудї є саме на початку, і по тій причині ви повинні держати під рукою* ***пуделко*** *або два сих пасильок.* (Оса, 1921). Сл. Тимч. фіксує значення слова ***пушка*** з уточненням: «коробочка, сосуд (для хранения чая, кофе, табаку и проч.). *Пушка чайная, чайница*» (Сл. Тимч., 2, с. 259). ЕСУМ подає кілька значень для цього слова: ***пушка*** «гармата; дерев'яна або бляшана банка; бідон для молока» (ЕСУМ, 4, с. 645), проте перше значення має ознаки омонімічності щодо двох інших, тому опис цього значення потребує окремої вокабули. СУМ маркує слово ***пушка*** як *діал.* «металева банка, коробка» (СУМ, VIII, с. 412). У працях, що характеризують західноукраїнський слововжиток, ***пушка*** зафіксоване у значеннях: «бляшана банка» (МСБ, с. 303), «коробка, банка (перев. металева)» (ЛЛ, с. 481).

ФУТЕРАЛ (пор.: польськ. *futeral*, нім. *Futteral* «футляр»): *Всякі артикули до подорожи.* ***Футерали*** *до парасолів, мошонки, коци, пуделка на капелюхи* (Б., 1903). Слово ***футерал*** «футляр», запозичене з німецької мови (ЕСУМ, 6, с. 142), МСБ фіксує два варіанти: ***футераль*** та ***футерал*** «футляр» (МСБ, с. 388).

ЦВІКЕР (від нім. *der Zwicker* «пенсне»): *Casa Suissa. Золотар і годинникар. Великий вибір годинників, ланцюшків, біжутерії з брилянтами, шлюбні обручки, ріжні брошки, кульчики, жіночі бранзолєти. Окуляри і* ***цвікери****...* (КХ, 1940, с. 83). Це слово у значенні «пенсне» зафіксоване в МСБ та ЛЛ (МСБ, с. 392; ЛЛ, с. 605). У СУМ слово ***цвікер*** марковане як *заст.* «рід окулярів, які закріплюються за допомогою пружинки на переніссі; пенсне» (СУМ, XI, с. 185; Грінченко). Лексему ***цвікер*** фіксує і Сл. Кузелі: «*нім.* очиці, що держать ся пружинкою на носі» (Сл. Кузелі, с. 320).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізовані назви предметів міського побуту, задокументовані в українській рекламі кінця XIX — першої половини XX ст., засвідчують, що переважна більшість таких назв — це адаптовані на українському мовному ґрунті запозичення: з німецької мови (*ташка*, *ульстер*, *цвікер*, *шлафрок*), польської (*зиґарок*, *ковнір*, *пуделко*), французької (*етуї*, *несесер*), італійської (*брокат*), іспанської (*мантилька*) та ін. Посередницьку роль у засвоєнні таких слів в українську мову відігравали, здебільшого, польська та німецька мови.

Деякі слова міського койне кінця XIX — першої половини XX ст. мають давню писемну (зокрема й лексикографічну) традицію, що її можна простежити від періоду XV — XVII ст. Такі факти засвідчують тривалість уживання відповідних слів та стійкий характер українського міського лексикону впродовж століть.

У рекламних текстах спостерігаємо різне написання назв тих самих товарів (напр., *гамаша* / *ґамаша* / *камаша*; *дзиґар* / *зиґар*; *ротонда* / *ротунда* та ін.), що, вочевидь, відо-

бражає фонетичну варіативність слова в усному мовленні та неусталеність норм графічного відтворення відповідних слів у кінці XIX — на початку XX ст.

Майже в усіх словниках, з яких залучений матеріал для зіставного аналізу, зафіксовані такі слова: *вахляр, коверта, пулярес, пуделко, пушка, ташка, футро, цвікер*, що свідчить про частотність їх уживання в текстах досліджуваного періоду.

У «Словнику української мови» 1970–1980 рр. при цих та багатьох інших словах подані обмежувальні маркери: *діалектне, застаріле, західне, розмовне*. Новіші запозичення, що вживалися в мовленні міських мешканців, до реєстру СУМ не потрапили (*етуї, куфер, лєґер, лякерки, ульстер, футерал* тощо) — напевно, через те, що не належали до часто вживаної лексики у текстах джерельної бази цього словника.

Вважаємо, що лексичні одиниці та номінативні словосполуки, зафіксовані у рекламних текстах кінця XIX — першої половини XX ст., можуть послужити основою для реєстрів лексикографічних праць спеціального типу, як-от: словник української реклами; словник західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX — першої половини XX ст. тощо.

ДЖЕРЕЛА

1. Ажнюк Б. Мовні роздоріжжя української діаспори / Б. Ажнюк. — Культура слова; відп. ред. С. Єрмоленко. — Вип. 53–54. — К. : Довіра, 2000. — С. 53–66.
2. Бережанська земля: історично-мемуарний збірник / Ред. В. Лев. — Нью Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто: Комітет «Видавництва Бережани», 1970. — Т. XIX. — 877 с.
3. Гірняк С.П. Львів кінця XIX – початку XX – «серце руського народу в Галичині» й осередок галицької україномовної інтелігенції / Світлана Гірняк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. — Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2014. — Вип. 1(23) 2014. — 200 с. — С. 41 – 49.
4. Закутня А.Ю. Діалектизми південно-західного наріччя української мови в рекламних текстах кінця XIX — першої половини XX ст. / Анна Закутня // Подільська регіональна лексикологія : стан та перспективи : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 6–7 квітня 2017 р.) / Відп. ред. І.В. Гороф'янюк ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. — Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2017. — С. 115–145.
5. Ларин Б.А. О лингвистическом изучении города [Електронний ресурс] / Б.А. Ларин // История русского языка и общее языкознание (Избранные работы). — М., 1977. — С. 175–189). — Режим доступу : http://www.philology.ru/linguistics2/larin-77a.htm. — Назва з екрану.
6. Львівські батяри [Електронний ресурс] // Вікіпедія. — Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/ Львівські_батяри. — Назва з екрану.
7. Масенко Л.Т. Койне / Л.Т. Масенко // Українська мова: Енциклопедія ; 3-є вид., зі змінами і доп. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2007. — С. 269.
8. Масенко Л.Т. Мова і політика / Л.Т. Масенко. — К. : Соняшник, 2004.— 119 с.
9. Масенко Л.Т. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л.Т. Масенко. — К. : Вид. дім «КМ Академія», 2004. — 163 с.
10. Миколенко Т.М. Мова міста: динаміка та сучасний етап вивчення / Т.М. Миколенко // Мовні і концептуальні картини світу. — К., 2013. — Вип. 43(3). — С. 77–82.
11. Підкуймуха Л.М. Лексичний склад західноукраїнського варіанта літературної мови (на матеріалі художніх текстів львівських письменників першої пол. XX ст.) : дис… канд. філол. наук: 10.02.01 / Л.М. Підкуймуха, НАН України; Ін-т укр. мови. — К., 2016. — 224 с.
12. Семенюк О.А. Мова міста: проблеми вивчення та лінгвістичної ілюстрації / О.А. Семенюк // Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. праць / Ред. Г.Д. Клочек [та ін.]. — Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. — Вип. 104. — Ч. 2. — С. 3–5.
13. Ткач Л.О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX — на початку XX ст. Частина 1: Матеріали до словника / Ткач Людмила Олександрівна. — Чернівці : Рута, 2000. — 408 с.
14. Ткач Л.О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX — на початку XX ст. Частина 2 : Джерела і соціокультурні чинники розвитку / Л.О. Ткач. — Чернівці : Книги – XXI, 2007. — 704 с.
15. Хобзей Н. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009 (Серія «Діалектологічна скриня»). — 672 с.
16. Черкез І.Б. Українська мова в епістолярних текстах кінця XIX — початку XX ст. : автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / І.Б. Черкез ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 2008. — 18 с.

17. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941) : стан і статус / Ю. Шевельов. — Нью-Йорк : Сучасність, 1987. — 295 с.
18. Шляхами Золотого Поділля. Т. 1 / Ред. С. Конрад. — Філадельфія : Комітет «Тернопільщина», 1983. — 288 с.

REFERENCES

1. Azhniuk, B. (2000). Movni rozdorizhzhia ukrainskoi diaspory [The Language Crossroads of the Ukrainian Diaspora]. Kultura slova. Vyp. 53–54. K., Dovira, 53—66.
2. Berezhanska Zemlia. Istorychno-memuarnyi zbirnyk [Berezhanska zemlia. Collection of historical and memorial materials]. (1970). Niu-York; Paryzh; Sidnei; Toronto: Komitet «Vydavnytstva Berezhany», T. XIX, 877 p.
3. Hirniak, S. (2014). Lviv kintsia XIX — pochatku XX stolit — «sertse ruskoho narodu v Halychyni» i oseredok halytskoi ukrainomovnoi intelihentsii [Lviv late 19 — early 20 centuries — "the Heart of Russian People in Galicia" and Source of Galician Ukrainian Intellectuals]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka*, 1(23), 41–49.
4. Zakutnia, A. Yu. (2017). Dialektyzmy pivdenno-zakhidnoho narichchia ukrainskoi movy v reklamnykh tekstakh kintsia XIX — pershoi polovyny XX st. [Dialecticism of the South-Western Dialect of the Ukrainian Language in the Advertising Texts of the late 19th and first half of the 20th century]. *Podilska rehionalna leksykolohiia: stan ta perspektyvy*: Materialy VI Vseukr. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh (m. Vinnytsia, 6-7 kvitnia 2017 r.). Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. M. Kotsiubynskoho, 115–145.
5. Larin, B. A. (1977). O lingvisticheskom izuchenii goroda [About the Linguistic Study of the City]. Istoriia russkogo yazyka i obshchee yazykoznaniie (Izbrannyie raboty). M., 175–189.
http://www.philology.ru/linguistics2/larin-77a.htm
6. Lvivski batiary [Lviv Batiar]. Vikipediia [Elektronnyi resurs].
https://uk.wikipedia.org/wiki/ Львівські_батяри
7. Masenko, L. T. (2007). Koine [Koiné Language]. Ukrainska mova: Entsyklopediia. K. : Vy-tstvo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 269 p.
8. Masenko, L. T. (2004). Mova i polityka [Language and Politics]. K., Soniashnyk, 119 p.
9. Masenko, L. T. (2004). Mova i suspiltvo: Postkolonialnyi vymir [Language and Society: Post-Colonial Dimension]. K., Vyd. dim «KM Akademiia", 163 p.
10. Mykolenko, T. M. (2013). Mova mista: dynamika ta suchasnyi etap vyvchennia [Language of the City: dynamics and modern stage of study]. K., *Movni i kontseptualni kartyny svitu,* 43(3), 77–82.
11. Pidkuimukha, L. M. (2016). Leksychnyi sklad zakhidnoukrainskoho varianta literaturnoi movy (na materiali khudozhnikh tekstiv lvivskykh pysmennykiv pershoi pol. XX st.) [Lexical Characteristics in Western Region Variety of the Standart Ukrainian Language (based on Lviv writers' texts in the first half of 20th century)]. Candidate's thesis. K., 224 p.
12. Semeniuk, O. A. (2012). Mova mista: problemy vyvchennia ta linhvistychnoi iliustratsii [Language of the City: Problems of Study and Llinguistic Illustration]. Naukovi zapysky KDPU. Seriia: *Filolohichni nauky* (Movoznavstvo). Kirovohrad: KDPU im. V. Vynnychenka, 104 (2), 3–5.
13. Tkach, L. O. (2000). Ukrainska literaturna mova na Bukovyni v kintsi XIX — na pochatku XX st. Chastyna 1: Materialy do slovnyka [Ukrainian Literary Language in Bukovyna at the end of 19th century — the beginning of the 20th century. Part 1: Dictionary data]. Chernivtsi, Ruta, 408 p.
14. Tkach, L. O. (2007). Ukrainska literaturna mova na Bukovyni v kintsi XIX — na pochatku XX st. Chastyna 2: dzherela i sotsiokulturni chynnyky rozvytku [Ukrainian Literary Language in Bukovyna at the end of the 19th century — the beginning of the 20th century. Part 2: sources and socio-cultural factors of development]. Chernivtsi, Chernivtsi-XXI, 704 p.
15. Khobzei, N., Simovych, O., Yastremska, T., Dydyk-Meush, H. (2009). Leksykon lvivskyi: povazhno i na zhart [Lviv Lexicon: seriously and jokingly]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 672 p.
16. Cherkez, I. B. (2008). Ukrainska mova v epistoliarnykh tekstakh kintsia XIX — pochatku XX st. [Ukrainin Languge in Epistolary Texts between the End of 19 and early 20 century]. Candidate's thesis, Chernivtsi, 18 p.
17. Shevelov, Yu. (1987). Ukrainska mova v pershii polovyni dvadtsiatoho stolittia (1900–1941): stan i status [The Ukrainian Language in the First Half of the 20th century (1900–1941): Its State and Status]. New-York, Suchasnist, 295 p.
18. Shliakhamy Zolotoho Podillia [Along the Ways of Golden Podillia]. (1983). Filadelfia, Komitet «Ternopilshchyna», 288 p.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: у 7 т. / Ред.-кол. : О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. — Т. 1 : А–Г / Уклад. : Р.В. Болдирєв та ін. — К. : Наук. думка, 1982. — 632 с. ; Т. 2 : Д–Копці / Уклад. : Р.В. Болдирєв та ін. — 1985. — 572 с. ; Т. 3 : Кора–М / Уклад. : Р.В. Болдирєв та ін. — 1989. — 552 с. ; Т. 4 : Н–П / Уклад. : Р.В. Болдирєв та ін. ; ред. тому : В.Т. Коломієць, В.Г. Скляренко. — 2003. — 656 с. ; Т. 5 : Р–Т / Уклад. : Р.В. Болдирєв та ін. — 2006. — 704 с. ; Т. 6 : У–Я / Уклад. : Г.П. Півторак [та ін.]. — 2012. — 568 с. (Словники України).
ЛБ — Беринда П. «Лексіконъ славенорωсскїй и именъ Тлъкованїе» / Підг. тексту і вступ. ст. В.В. Німчука. — К., 1961. — 271 с.
Сл. Гр. — Грінченко Б.Д. Словарь української мови. Т. 1–4. — К., 1907–1909 (Репринтне видання. — К. : Лексикон, 1996 ; передмова О.О. Тараненка).
Сл. Кузелі — Словар чужих слів (12.000 слів чужого походження в українській мові) / Зібрали Др. З. Кузеля, М. Чайковський ; зред. Др. З. Кузеля. — Чернівці, 1910. — 368 с.
Сл. Тимч. —Тимченко Є.К. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / Підготув. до видан. В.В. Німчук та Г.І. Лиса. — Київ ; Нью-Йорк : Вид. «Преса України», 2002. — Кн. 1 : А–Н ; 2003. — Кн. 2 : О–Я.
СлУМ (XVI — п. пол. XVII) — Словник української мови XVI — першої половини XVII ст. : у 28 тт. / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. — Вип. 2 : Б–Богуславець. — Львів, 1994. — 152 с.
ССУМ — Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. / Укл. : Д.Г. Гринчишин, У.Я. Єдлінська, В.Л. Карпова, І.М. Керницький, Л.М. Полюга, Р.Й. Керста, М.Л. Худаш. — К. : Наук. думка, 1977–1978. — Т. 1 : А–М. — 632 с. ; Т. 2 : П–Ѳ. — 592 с.
СУМ — Словник української мови : в 11 тт. — К. : Наук. думка, 1970–1980.
СЧС — Словник чужомовних слів / Ред. Бойків І., Ізюмов О., Калишевський Г., Трохоменко М. ; вид. 2-ге виправлене. — Нью-Йорк : Вид-во М. Борецкого, 1955. — 532 с.
SJP — Słownik języka polskiego / Ułożony pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwiedzkiego. — Warszawa, 1900–1927. — T. II. — 1919. — 1161 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Б. — Буковина : газета. — Чернівці [річні підшивки за 1898, 1899, 1900, 1901, 1903, 1904, 1907, 1909 рр].
БПК — Буковинський православний календар. — Чернівці: Руська Бесіда, 1909.
Д. — Дніпро : календар-альманах на рік 1923 / під ред. Л. Білецького, І.В. Завадського. — Л. : друк. спілки «Діло», 1923. — 136 с. ; Дніпро : календар-альманах на звичайний рік 1934. — Л. : Вид. Укр. Т-ва допомоги емігрантам з Великої України, 1934. — 117 с.
К. — «Київ» календар «Українського голосу» на рік 1918. — Вінніпег, 1918. — 228 с.
Криниця — Криниця : календар на 1939. — Л., 1939. — 120 с.
КУ — Календар канадійського українця на переступний рік 1921. — Вінніпег : «Канадійський українець», 1921. — 208 с.
КХ — Календар «Хлібороба» на переступний рік 1940. — Курітиба : вид-во «Хлібороб», 1939. — 113 с.
НШ — Календар нового шляху на рік 1936. — Саскатун : Новий шлях, 1936. — 256 с.; Календар нового шляху на рік 1945. — Вінніпег : Новий шлях, 1945. — 159 с.; Календар нового шляху на рік 1946. — Вінніпег : Новий шлях, 1946. — 191 с.
Оса — Гумористичний календар Оси на звичайний рік 1921. — Чикаго : вид-во «Оса», 1921. — 141 с.
Провидіння — Календар «Провидіння» на рік 1944. — Філадельфія : Америка, 1944. —164 с.

Таблиця-додаток

ЛЕКСИКА ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ПРЕДМЕТИ МІСЬКОГО ПОБУТУ» В РЕЄСТРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ XX ст.

▪ — позначає наявність слова, форми слова чи деривата в реєстрі словника

№	Слово / варіант слова / дериват	Сл. Кузелі 1910	СЧС 1932	МСБ 2000	ЛЛ 2009	ЕСУМ 1982–2012	СУМ 1970–1980
1.	*Адамашка*	—	—	—	—	—	▪
	Адамашок	▪	▪	—	—	—	▪
	Адамашковий	—	—	—	—	—	▪
2.	*Блават*	—	▪	—	—	—	▪
	Блаватний	—	—	▪	—	—	▪
	Блаватні товари	—	—	▪	—	—	▪
3.	*Брокат*	▪	▪	—	—	▪	—
4.	*Вахляр*	▪	▪	▪	▪	▪	▪
5.	*Веба*	▪	▪	—	—	—	—
6.	*Вікт*	▪	▪	▪	▪	—	—
	Віктуали	▪	▪	▪	—	—	—
	Віктуальні товари	—	—	▪	—	—	—
7.	*Гамаша*	—	—	—	—	▪	—
	Гамаші	—	—	—	▪	▪	▪
	Ґамаша	—	▪	—	—	—	—
	Ґамаші	▪	—	—	▪	—	—
	Камаша	—	▪	—	—	▪	—
	Камаші	▪	—	—	▪	—	—
8.	*Дзиґар*	—	▪	—	▪	—	—
	Дзиґарок	—	—	—	▪	—	—
	Зеґарок	—	—	—	▪	—	—
	Зиґар	▪	—	—	—	—	—
	Зиґарок	—	—	▪	▪	—	—
9.	*Етуї*	—	—	▪	—	—	—
	Етюї	—	—	▪	—	—	—
10.	*Зарукавка*	—	—	▪	—	—	—
	Зарукавниця	—	—	—	—	▪	—
	Зарукавок	—	—	—	—	▪	▪
11.	*Кляк*	▪	—	▪	—	—	—
12.	*Коверт*	—	▪	—	—	—	—
	Коверта	▪	—	▪	▪	—	▪
	Коперта	—	—	—	▪	—	—
	Куперта	—	—	—	▪	—	—
13.	*Ковнір*	—	—	—	—	—	▪
	Ковнірець	—	—	—	—	—	▪
	Ковнірчик	—	—	—	—	—	▪
	Ковнярик	—	—	▪	—	—	—
14.	*Конфекция*	—	—	▪	—	—	—
	Конфекція	▪	—	—	▪	—	—
	Конфекціон	—	—	—	—	—	▪
	Конфекційна промисловість	—	▪	—	—	—	—
15.	*Куфер*	▪	—	▪	▪	▪	—
16.	*Лякери*	—	—	—	▪	—	—
	Лякерки	—	—	▪	—	—	—
	Лякєрки	—	—	—	▪	—	—
17.	*Мантилька*	—	—	▪	—	—	—
	Мантилья	—	—	—	—	▪	▪
	Мантиля	▪	—	—	—	—	—
	Мантля	—	▪	—	—	—	—

№	Слово / варіант слова / дериват	Сл. Кузелі 1910	СЧС 1932	МСБ 2000	ЛЛ 2009	ЕСУМ 1982–2012	СУМ 1970–1980
18.	*Несесер*	—	▪	▪	—	▪	—
	Нецезарія	—	—	▪	—	—	—
	Нецесарія	—	—	▪	—	—	—
	Нецесер	▪	—	—	—	—	—
19.	*Пантофель*	▪	▪	—	—	—	—
	Пантофля	—	—	—	▪	▪	▪
20.	*Пластра*	▪	—	—	—	—	—
21.	*Полярес*	—	—	—	▪	—	—
	Пуґілярес	▪	▪	—	—	—	—
	Пулярес	▪	—	▪	▪	▪	▪
22.	*Портмоне*	—	—	—	—	▪	—
	Портмонет	—	—	—	—	▪	—
	Портмонетка	—	—	—	▪	▪	▪
23.	*Пуделко*	▪	—	▪	▪	▪	▪
	Пудло	▪	—	—	—	—	—
24.	*Пушка*	—	▪	▪	▪	▪	▪
25.	*Ротонда*	—	▪	—	—	▪	▪
	Ротунда	▪	—	—	—	—	—
26.	*Ташка*	—	▪	▪	—	▪	▪
27.	*Улстер*		▪	—	—	—	—
	Ульстер	▪	—	▪	—	—	—
28.	*Футерал*	—	—	▪	—	▪	—
	Футераль	—	—	▪	—	—	—
29.	*Футро*	▪	▪	▪	▪	▪	▪
30.	*Цвікер*	▪	▪	▪	▪	—	▪
31.	*Циліндер*	▪	▪	—	—	—	—
	Циліндр	—	—	—	—	▪	▪
32.	*Ціжби*	—	—	—	—	▪	—
	Ціжемки	—	—	▪	—	—	—
	Чижемки	—	—	—	—	▪	—
	Чижмак	▪	—	—	—	—	—
	Чижми	▪	▪	—	—	▪	—
33.	*Шлафрок*	—	—	▪	—	—	▪
	Шляфрок	▪	▪	▪	▪	—	—